

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Розглянуто поняття «комунікативна культура», визначено її основні компоненти — змістовий, мотиваційний, особистісно-діяльнісний. Запропоновано різні методи формування комунікативної культури студентів вищої школи.

Ключові слова: *комунікативна культура, навчальна дискусія, діалогова форма занять, комунікативний тренінг.*

Рассмотрено понятие «коммуникативная культура», определены ее основные компоненты — содержательный, мотивационный, личностно-деятельный. Предложены различные методы формирования коммуникативной культуры студентов высшей школы.

Ключевые слова: *коммуникативная культура, научная дискусия, диалоговая форма занятий, коммуникативный тренинг.*

The concept of «communicative culture» is considered, the composition of its basic components has been studied: conceptual, motivational, individual activity components. Various methods of communicative culture formation in high school students have been suggested.

Key words: *communicative culture, academic discussion, dialogue form of lessons, communicative training.*

В умовах динамічного розвитку сучасного суспільства і галузей знань особливою актуальності в системі вищої професійної освіти набуває забезпечення якісної підготовки майбутнього фахівця-професіонала, здатного оперативної й ефективно реалізувати поставлені завдання, конкурувати на ринку праці. Нині випускники вищих навчальних закладів України повинні вміти адаптуватися до соціально-економічних умов, що постійно змінюються, особливостей професійного середовища, мати такі якості, як мобільність, ініціативність, креативність, готовність до ефективної міжособистісної взаємодії, а також бути спроможними самостійно здобувати нові знання й застосовувати їх на практиці.

Одним із критеріїв успішної професійної соціалізації майбутнього молодого спеціаліста є сформованість високого рівня комунікативної компетентності — ситуативної адаптивності і вільного застосування вербальних й невербальних засобів соціальної поведінки. Комунікативна компетентність дозволяє, передусім, здійснювати спілкування, яке «...є однією з універсальних реальностей буття людини, специфічним видом і необхідною умовою її діяльності» і від якого «...значною мірою залежать психологічний клімат в організації, на підприємстві, їх організаційна і виробнича мобільність, конкурентні позиції на ринку» [5, с. 7]. Ефективне спілкування сприяє успіху в будь-якій сфері діяльності й можливе за умови наявності в його учасників комунікативної культури.

Мета статті — виявити ефективні способи формування комунікативної культури в студентів вищої школи.

Проблему комунікативної культури розглядали Н. Бордовська, І. Берегова, А. Мітіна, Г. Михалевська, Н. Михайлова, О. Наталевич, А. Шипіліна, В. Якунін. Ці та інші науковці оперують такими поняттями, як комунікативна взаємодія (А. Шипіліна), комунікативні вміння (А. Леонтьєв, І. Раченко, В. Якунін), комунікативність (Н. Обозов, Р. Порошина), комунікативні якості, властивості особистості (Б. Ананьєв, А. Бодальов, В. Кан-Калік, В. Лабунська, А. Мудрик, А. Петровська), комунікативні процеси (Т. Дрідзе, А. Леонтьєв, В. Якунін).

Згідно з визначенням А. Мудрика, комунікативна культура, як компонент професійної культури особистості спеціаліста, є системою знань, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих у суспільстві, й умінням органічно, природно і безпосередньо реалізувати їх у діловому й емоційному спілкуванні [2].

О. Наталевич у контексті комунікативної культури розглядає знання, вміння, навички в організації взаємодії людей і власне взаємодії в діловій сфері, що вможливує встановлення психологічного контакту з діловими партнерами, досягнення точного сприйняття й розуміння в процесі спілкування, прогнозування поведінки ділових партнерів і спрямування її на досягнення поставленої мети [3].

Основою комунікативної культури є загальноприйняті моральні вимоги до спілкування, невід’ємно пов’язані з визнанням унікальності, цінності кожної особистості: увічливість, коректність, тактовність, скромність, люб’язність, пунктуальність.

Увічливість — це чемність, дотримання правил пристойності у вчинках і мовленні, вияв вихованості, вміння приязно ставитися до людей, готовність знайти компроміс і вислухати думку іншого, прояв гарних манер і знання етикету, що дозволяє людям почуватися комфортно в товаристві й уникати напруження в стосунках. Це поняття є культурним феноменом, тому те, що вважається ввічливим в одній культурі, інші можуть сприймати грубим, несподіваним.

Коректність — уміння діяти в межах дозволеного в будь-яких ситуаціях, передусім, конфліктних. Особливо важливою коректна поведінка є в суперечках, коли виникають нові конструктивні ідеї, перевіряються думки й переконання. Але, якщо дискусія супроводжується випадками проти опонентів, то вона перетворюється на звичайну сварку.

Тактовність — відчуття міри, якої необхідно дотримувати під час розмови, в особистих і службових стосунках. Це вміння відчувати межу, за якою в результаті слів чи дій у людей, із якими відбувається спілкування, може виникати образа. Тактовність надає змоги не зважати на помилки і культивувати позитивні риси особистості, не припускає грубощів і пряомолінійності, розвиває уважність стосовно інших людей, сприяє гідній поведінці в будь-якому оточенні і ситуації.

Скромність — це насамперед вимогливість до самого себе, уміння критично оцінювати власні здібності й знання, вчинки й поведінку. Скромна людина не припускає зверхності стосовно інших, дотримує прийнятих у

суспільстві норм моралі, визнає і поважає гідність кожного члена колективу. Академік І. Павлов у листі до молоді писав: «Ніколи не думайте, що ви вже все знаєте. І хоч би як високо вас цінували, завжди майте мужність сказати собі: «Я неук». Не дозволяйте пихатості опанувати вами. Через неї ви сперечатиметесь там, де потрібно погодитися, через неї ви знехтуєте корисною порадою і дружньою допомогою, через неї ви втратите міру об'єктивності» [4, с. 51].

Люб'язність — це прагнення допомогти іншому, передбачити його бажання і наміри, позбавити незручного становища та неприємностей.

Пунктуальність — невідступне виконання певних правил, умов, точний часовий розрахунок, внутрішня самодисципліна і повага до оточення. Пунктуальна людина відповідальна за свої слова і свої вчинки.

Комунікативна культура проявляється в умінні встановити гуманістичні, особистісно орієнтовані стосунки з викладачами, одногрупниками, друзями, колегами тощо. Цьому сприяють: орієнтація на визнання позитивних якостей, сильних сторін, значимості іншого; здатність до емпатії, розуміння емоційного стану іншого; уміння встановлювати позитивний зворотний зв'язок з оточенням; здатність мотивувати інших на діяльність і результат; наявність конкретних комунікативних умінь (наприклад, вітатися, спілкуватися, ставити запитання, відповідати, активно слухати, оцінювати, просити, підтримувати, відмовляти тощо); почуття власної гідності, наявність високого рівня мовленнєвої культури.

Основним показником розвитку комунікативної культури майбутнього спеціаліста є ступінь сформованості її структурних компонентів: змістового, мотиваційного, особистісно-діяльнісного [1].

Змістовий компонент комунікативної культури об'єднує знання: вікових та індивідуально-психологічних особливостей особистості; психологічних прийомів привертання й утримання уваги; атрибутів спілкування (зовнішній вигляд, засоби, форми, час, простір); стандартів комунікативної поведінки (способів прощання, привітання, виявів вдячності, незгоди тощо); особливостей монологічної та діалогічної форм спілкування; норм сучасної української літературної мови і дотримання їх з урахуванням функціональних стилів спілкування; правил у галузі міжкультурного спілкування тощо.

До мотиваційного компонента комунікативної культури належать мотиви й потреби (бажання отримувати, передавати й створювати інформацію, мати від партнера емоційну підтримку, зацікавленість особистістю партнера, необхідність відчуття радості від спілкування, прагнення до ідентифікації, емпатії та рефлексії в процесі комунікації тощо).

Особистісно-діяльнісний компонент комунікативної культури культивує комунікативні, інформаційні, аналітичні, конструктивні, прогностичні, організаційні, рефлексивні й перцептивні вміння.

Слід зауважити, що рівень комунікативної підготовки майбутніх спеціалістів переважно залежить від загальних зусиль усіх викладачів ВНЗ. Формування комунікативної культури студентів передбачає використання під час проведення занять різних методів і технологій, які якнайліпше сприяють набуттю студентами досвіду ефективного спілкування. Згідно з

нашими спостереженнями, з-поміж численних методів і прийомів формування комунікативної культури найрезультативнішими є: навчальна дискусія, діалогова форма занять, комунікативний тренінг.

Дискусія (лат. *discussio* — розгляд, дослідження) — публічне обговорення певної проблеми або групи питань на заняттях, зборах, конференціях тощо з метою досягнення істини.

Студенти мають усвідомити, що справжня дискусія — не суперечка чи з'ясування стосунків, вона передбачає об'єктивне й доброзичливе обговорення питання з обов'язковою повагою як до своїх прихильників, так і до опонентів в особистісно-діалогічному стилі спілкування. Тому в результаті дискусії не повинно бути переможців і переможених.

Організація і проведення навчальної дискусії повинні відбуватися в три етапи. На першому викладач формулює тему дискусії та основні питання, які підлягатимуть колективному обговоренню. На другому етапі виявляються позиції учасників, які мають дотримувати певних вимог: 1) бути готовими до обговорення обраної теми й обстоювання власної позиції; 2) уважно слухати інших і чути, про що саме вони говорять; 3) поводитися відповідно до загальноприйнятих етичних норм: не перетворювати дискусію на суперечку, не перебивати того, хто виступає, не викликати в опонента станів афекту, гніву, роздратування, не принижувати гідність опонента, психологічно не тиснути на нього, не звинувачувати його, не робити зауважень щодо особистісних якостей учасників, не радіти відкрито в разі поразки опонента. На заключному етапі необхідно колективно проаналізувати результати дискусії, які можуть бути різними: позитивними (учасники сформулювали певну думку або підтвердили ті погляди, які мали), нульовими (погляди більшості учасників не змінилися), негативними (погляди учасників змінилися на протилежні тим, які хотіли сформулювати організатори дискусії).

Під час навчальної дискусії відбуваються: обмін інформацією, розвиток критичного і рефлексивного мислення, створення необхідних умов для загального розвитку інтелекту; розширення меж сприйняття завдяки різним підходам до того самого предмета чи явища, полярності думок; формування комунікативної й дискусійної культури в процесі пошуку згоди в групі; формування поваги до права кожного мати свою думку, обстоювати власну позицію; збагачення емоційного та набуття поведінкового досвіду, де соціальна цінність останнього є важливою подальшого особистого життя і професійної діяльності учасників дискусії.

Проведення дискусій дозволяє викладачеві діагностувати стан культурного світобачення, загального розвитку учасників, їх інтелектуальну винахідливість, уміння слухати і чути співрозмовника, розуміти його, погодитися з думкою опонента, переконати співрозмовника в правильності власної позиції, організованість і готовність до групової діяльності.

Діалог — це форма ситуаційно зумовленого спілкування двох осіб, комунікативні ролі котрих упорядковано змінюються (мовець стає слухачем, а слухач — мовцем). Найхарактернішими ознаками діалогу є: безпосередність контакту учасників спілкування, а відтак — можливість емоційних проявів; невідповідність спілкування, оскільки неможливо заздалегідь

спланувати мовну поведінку як співрозмовника, так і власну; використання допоміжних, невербальних засобів; пряма зорієнтованість мовлення на конкретне висловлення співрозмовника, отже, необхідність постійно стежити за його думкою, що потребує концентрації мисленневих зусиль; можливість зміни теми висловлювання, що потребує уваги й відповідної оперативної реакції співрозмовника; готовність до діалогу зі співрозмовниками, що передбачає наявність бажання й уміння слухати і сприймати іншого.

Навчальний діалог — своєрідна форма спілкування між учасниками педагогічного процесу — викладачем і студентами за умови навчальної ситуації, протягом якої відбувається інформаційно-смісловий обмін між партнерами та регулюються їхні стосунки.

У наукових працях В. Андрієвської, Л. Виготського, С. Рубінштейна виокремлені такі основні функції навчального діалогу: 1) поширення інформації, соціального досвіду та культурної спадщини людства і конкретного оточення адекватними засобами, завдяки чому формується певний світогляд; 2) регулювання стосунків, формування взаєморозуміння як результату діалогічної комунікації; 3) забезпечення та саморозвиток особистості на основі внутрішнього діалогу, що реалізує рефлексивну функцію діалогу; 4) розвивальна функція [6, с. 4].

Діалогова форма занять визнана найефективнішою, оскільки ґрунтується на загальній потребі людини в активному обміні інформацією, яка необхідна для обговорення та прийняття рішень, і максимально сприяє активній участі студентів у процесі здобуття знань. Під час роботи в групах молодь набуває навичок організаційної діяльності лідера, колеги, підлеглого, набуває досвіду налагодження контактів у колективі, адаптується до виробничого життєвого ритму.

Тренінг (з англ. training) — тренування, спеціальний тренувальний режим, систематичні вправи в будь-чому, підготовка себе за допомогою спеціальних прийомів відповідно до визначеної мети. У процесі тренінгу людина опановує декілька видів соціальних механізмів відображення: комунікативну дію в реальних умовах спілкування, емоційну регуляцію на всіх етапах його розгортання; процес відображення, який зорієнтовує людину в ситуації спілкування.

Метою і завданням тренінгових занять є: розвиток навичок рефлексивного слухання, впевненості у власних силах, стійкості до стресів, психологічного захисту, опанування вербалізації, умінь слухати партнерів; жанрово формулювати питання, дотримувати власної позиції; контролювати емоції, сприймати критику щодо своїх пропозицій, збагачування лексики і тезаурус, відпрацювання прийомів подолання комунікативних бар'єрів. Така форма роботи вможливить набуття студентами практичних навичок спілкування. Важливою особливістю тренінгу є те, що навчання відбувається в інтерактивному режимі, під час якого здобуття знань, набуття вмінь і навичок відбуваються значно швидше, ніж у разі будь-якої іншої форми навчання. Цьому сприяє такий прийом, як розміщення учасників тренінгу в колі, що полегшує спілкування як з викладачем, так і одного з одним, атмосферу довіри. Тренінг характеризується нетривалістю, але завдяки

глибокому «зануренню» в проблему, активним формам роботи для кожного учасника тренінгу стає можливим досягнення значних результатів. Виявляється це в здобутті певного обсягу знань, необхідних для правильної поведінки під час спілкування.

Тренінгові заняття будуть ефективними за умови дотримання певних вимог. Це, передусім, участь у заняттях усіх без винятку, та виконання всіма запропонованих викладачем завдань і вправ. У тренінгу не повинно бути просто спостерігачів і слухачів — усі мають долучитися до активної мовленнєвої практики. Важлива умова продуктивної роботи — доброзичливість і щирість під час аналізування мовленнєвої поведінки, зокрема публічного виступу учасників тренінгу. Ця вимога є надзвичайно важливою, оскільки більшість із тих, хто виступає перед аудиторією, не вміють подолати хвилювання, і суворе зауваження чи некоректна критика лише посилять відчуття страху перед публічним виступом. Оскільки тренінг обмежений у часі, то необхідною умовою в роботі є лаконізм і зрозумілість висловлювань із чітким дотриманням регламенту під час аналізування виступу.

У процесі проведення тренінгу викладачеві необхідно створити робочу і водночас довірливу й безпосередню атмосферу. Сама природа тренінгу забезпечує практичну спрямованість, у разі якої дві третини часу відводиться на закріплення знань і відпрацювання практичних навичок. Крім того, важливим є коригування теоретичного змісту й практичних занять залежно від запитів, професійної спрямованості, індивідуальних особливостей учасників тренінгу, а також обов'язковим аналіз вправ, що виконуються, складених і реголошених аудиторії промов кожним учасником із відповідними до них рекомендаціями, побажаннями, порадами.

Отже, комунікативна культура — основа професійного зростання молодого фахівця, запорука його конкурентоспроможності на ринку праці. Основним показником розвитку комунікативної культури є ступінь сформованості її структурних компонентів (змістового, мотиваційного, особистісно-діяльнісного), найефективніші методи проведення занять у вищій школі — навчальна дискусія, діалогова форма, комунікативний тренінг.

У контексті вивчення цієї проблеми подальших досліджень потребують такі аспекти: розвиток культури професійного мовлення студентів в умовах українсько-російського білінгвізму, формування пізнавальної потреби майбутніх фахівців в опануванні комунікативної культури, особливості становлення культури писемного мовлення студентів тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Берегова И. Л. Формирование коммуникативной культуры преподавателя высшей школы [Электронный ресурс] / И. Л. Берегова. — Режим доступа: <http://www.t21.rgups.ru/doc>. — Загл. с экрана.
2. Мудрик А. В. Социализация и смутное время / А. В. Мудрик. — М., 1991. — 78 с.
3. Наталевич О. Культура: деловая и коммуникативная [Электронный ресурс] / Ольга Наталевич // Секретарское дело. — № 8. — 2012. — Режим доступа: <http://www.profmedia.by>. — Загл. с экрана.
4. Павлов И. П. Избранные произведения / И. П. Павлов. — М., 1954. — С. 51.

5. Хміль Ф. І. Ділове спілкування : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ф. І. Хміль. — К. : «Академія», 2004. — 280 с.
6. Щербина Л. Діалогічне мовлення як засіб розвитку комунікативних умінь і навичок учнів / Л. Щербина, Л. Коваленко // Українська мова та література. — 2005. — № 11. — С. 3–5.

Надійшла до редколегії 21.03.2014 р.

УДК:004.915:378.147

Б. М. МАТВЄЄВ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ НАСТІЛЬНИХ ВИДАВНИЧИХ СИСТЕМ І МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЇХ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ

Здійснюється порівняльний аналіз сучасних настільних видавничих систем і виявляється можливість їх використання в навчанні студентів.

Ключові слова: настільна видавнича система, HBC, QuarkXPress, PageMaker, InDesign, Scribus, Corel Ventura.

Производится сравнительный анализ современных настольных издательских систем и определяется возможность их использования в обучении студентов.

Ключевые слова: настольная издательская система, HBC, QuarkXPress, PageMaker, InDesign, Scribus, Corel Ventura.

The comparative analysis is carried out of modern desktop publishing systems and possibility of using them in educating students.

Key words: desktop publishing system, DTPS, QuarkXPress, PageMaker, InDesign, Scribus, Corel Ventura.

Нині складно уявити підготовку до друку різноманітних публікацій без використання настільних видавничих систем. У різних джерелах існують декілька різних визначень настільної видавничої системи, наприклад: настільна видавнича система (HBC) являє собою комплекс комп'ютерних апаратних і програмних засобів, що слугують для підготовки до друку оригінал-макетів різноманітної друкованої продукції (книг, газет, журналів, буклетів тощо). Вона забезпечує набір текстів і формул, вбудовування малюнків, перевірку орфографії і якості друкованої продукції.

Під час виготовлення вихідних матеріалів для друку використовують різні текстові редактори (переважно Word) для набору текстів і графічні пакети для створення ілюстрацій. Першим популярним видавничим пакетом для настільних IBM PC-сумісних комп'ютерів був пакет Ventura Publisher [3], який розробляла невелика компанія Ventura Software.

Ventura була першою видавничою програмою, що використовувала концепцію «фреймів», і концепцією таблиці стилів. Це вможливило створення документів із високим ступенем внутрішньої узгодженості окремих елементів. Концепції «вільно плаваючого» тексту, позначка параграфів, коди атрибутів і спеціальних символів передбачали аналогічні